

שימור ושחזור בית הבאר ברחובות

2016

תודות למרואיינים:

אדר' ליבנה שואף-רון

ארנון חפץ

רן חדוותי

ראיונות, כתיבה ועריכה: איל שפירא

צילום: דודי אשכנזי, ארנון חפץ, אהרון לויתן, ליבנה שואף-רון, איל שפירא

תצלומים היסטוריים: ארכיון עיריית רחובות

עריכת לשון: נירית איטינגון

הפקה: עידית מי-דן, עירד צפרייר – תחום מידע ופרסומים, מועצה לשימור

אתרי מורשת בישראל

עיצוב והדפסה: רויטל אסולין – דפוס ש.ה.ר

נדפס בישראל תשע"ז-2016

© כל הזכויות שמורות למועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, מקוה ישראל 5891000,

טל' 03-5059197 | www.shimur.org | [shimur@shimur.org.il](mailto:shimur@shimur.org)

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ממורשת החברה להגנת הטבע

דבר רחמים מלול | ראש העיר רחובות

כשגאל יהושע חנקין את האדמות שעליהן הוקמה המושבה רחובות בשנת 1890, אולי היה יכול לשער בנפשו שתצמח אוכלוסייתה של המושבה הצעירה ותעמוד על כאלף איש בתוך פחות מחצי יובל. בוודאי היה נפעם לגלות שבחלוף מאה שנים נוספות תמנה העיר כ-14 רבבות - איש, אישה וילד.

כך, עם גידולה של אוכלוסיית רחובות, נולד בראשית המאה הקודמת סיפורה של הבאר ושל המבנה שבתוכו היא שוכנת. סיפורו של בית הבאר, נטוע עמוקות במורשתה של רחובות וכך משתלב גם כנדבך, בסיפורה של המורשת הלאומית הישראלית.

באמצעות שיתוף הפעולה שבין עיריית רחובות לבין מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל בניהולו של מר עמרי שלמון, מנכ"ל המועצה, התאפשר שימורו של בית הבאר כמו מבנים רבים בעלי ערך היסטורי בעיר רחובות.

"יפוצו מעינותיך חוצה ברחבות פלגי מים"

(משלי ה', 16.)

במקום שאין בו מים, אין חיים - על אחת כמה וכמה כשמדובר ב"עיר ההדרים".

רחמים מלול,

ראש העיר רחובות

דבר עמרי שלמון | מנכ"ל מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

בית הבאר ברחובות ידע בראשית שנות העשרים של המאה הקודמת ימים רבים שבהם סיפק מים חיים למושבה ולפרדסיה. באר באשר היא הינה סמל להתיישבות, התיישבות קבע של חלוצים שבאו לעשות מעשה לדורות.

אחרי הרעיון, האידאל, האמונה, באה המעשיות, ותכליתה לתרגם רעיון לכדי עשייה והתיישבות. לא בכדי נוצר הביטוי "מים חיים", שכן מים הם הבסיס לחיים של קבע, לחיים של יצירה והמשכיות. כזו היא הבאר ברחובות, שנחפרה כאן בידי חלוצים שהאמינו שהם עושים מעשה שתכליתו לייצר את האמצעי לחיי המושבה והשדות הפרדסים הנטועים מסביבה.

סיפורם המיוחד של הבאר ושל חלוצי המושבה רחובות ראוי להנחלה ולחשיפה. שימורה, שחזרה והפעלתה של הבאר הם אמצעי אותנטי ומשמעותי להמחשת עברם הייחודי של רחובות ואיכריה.

עיריית רחובות בראשות ראש העיר מר רחמים מלול, צוות ההנדסה בעירייה, משרד התרבות והספורט, ציוני דרך – אגף מורשת, משרד ירושלים ומורשת, ומועצה לשימור אתרי מורשת בישראל - מחלקת התכנון, ותחום מידע ופרסומים, צוותי התכנון והביצוע כל אלה חברו יחד במבצע משותף להחייאת בית הבאר. מתקני השאיבה והטכנולוגיה ההיסטוריים שוחזרו באופן מדויק כבמקור.

הערכה ותודה לכל מי שנרתם ותרם למעשה ערכי חשוב זה.

עמרי שלמון

גלגוליו של מקום

בית הבאר ברחובות, מבנה צנוע שבו נחפרה בשנת 1919 הבאר השנייה של המושבה, הפך בקיץ 2016 למרכז מבקרים המספר באופן חווייתי ומרגש על אודות מורשת העיר, התפתחות כריית הבארות ואספקת המים למושבה הצעירה. סיפור שימורו של המקום מרתק לא פחות מעברו רב-התפוקות. בית הבאר נולד כמפעל בבעלות משותפת של בעלי הנחלות וחברי הקואופרטיב של המושבה. זו נוסדה כשלושה עשורים קודם לכן, בשנת 1890, על-ידי עולים מפולין שהתארגנו במסגרת חברת "מנוחה ונחלה" של חובבי ציון. מטרתם הייתה להקים יישוב בלי להזדקק לכספיו של הברון רוטשילד. העלייה אל הקרקע נעשתה ב-1 באוגוסט של אותה שנה. כ-17 שנים מאוחר יותר, בשנת 1907, התיישבו במושבה עולים מתימן, ובמרוצת הזמן חברו אליהם עולים נוספים. מקור שמה של המושבה הוא בפסוק "וַיַּעַתֶּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֲרַי וְלֹא רָבוּ עָלָיָהּ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֻבּוֹת וַיֵּאמֶר כִּי עֲתָה הֲרַחֵב יְהוָה לָנוּ וּפְרִינוּ בְּאֶרֶץ" (בראשית כ"ו, 22).

ברחובות, שבעתיד גם יידבק בה הכינוי "עיר ההדרים", ניטעו פרדסים רבים- את הראשון שבהם נטע בשנת 1904 זלמן מינקוב. לאלו נוספו כרמי גפנים ומטעי שקדים. הבאר, בדומה לבארות אחרות בסביבה, היא עדות מוחשית לרוח האידאולוגית של השיתוף והערבות ההדדית שעמדו בבסיס ההתיישבות החלוצית ברחובות. אך מעבר לרעיונות הגדולים, הבאר הייתה מקור מי שתייה חשוב, ואף חיוני עבור התושבים. היה לה תפקיד מכריע בהתפתחותה ובשגשוגה של רחובות בימים שבהם טרם פעלה מערכת מים ארצית באופן מסודר. למעשה, עד לאמצע המאה הקודמת היו בארות ומעיינות תנאי הכרחי לקיומם של יישובי קבע. בתי הבאר המוגנים שהוקמו, נועדו להגביל את הגישה אל המים ולמנוע צריכה של משתמשים בלתי רצויים, בעלי חיים ומזיקים שונים. בתי הבאר אף שימשו כמחסנים וכמבני דיור זמניים עבור הפועלים שעסקו במלאכת השאיבה. לצד כל באר נבנתה בריכת אגירה, וממנה הוזרמו המים אל תעלות ההשקיה ומאוחר יותר אל צינורות. באר זו הייתה השנייה שנחפרה ברחובות. זאת לאחר שהבאר הראשונה יבשה בעקבות גידול האוכלוסין וההתרחבות הניכרת של ענף הפרדסנות. כך היא זכתה לשמה: "הבאר החדשה". חברי ועד המושבה החליטו שהימיון לפרויקט ציבורי יקר זה ייאסף באמצעות מס שייגבה מכל בני המושבה. לשם הכרזה על הכללים החדשים אף כונסה אסיפה כללית, והוזמנו אליה כל תושבי רחובות. מעניין לגלות כי בעלי המניות של הבאר החדשה נרשמו בפנקס שכלל רשימה של שם התושב, מספר מניותיו, הסכום שמגיע לו והערות נוספות. לכל בעלי הבתים ברחובות היה חלק מסוים בבאר. הבאר נחפרה ברחוב מנוחה ונחלה, והגיעה לעומק מרשים של יותר מעשרים מטרים. בית הבאר עצמו נבנה, בדומה למבנים רבים באותה עת, מאבני כורכר שביניהן חומר מליטה (טיט על בסיס סיד). מימיה נשאבו באמצעות משאבות שהופעלו במנוע דיזל, והועברו בצינורות היישר אל בריכת מים שהוקמה בסמוך לבית הכנסת הגדול של המושבה, ומשם - בצינורות אל בתי התושבים. בשנת 1928 זכתה הבאר לשיפוץ מקיף. זה כלל קידוח והטמעת פילטר חדש, הבאת משאבה חדשה, התקנת מנוע חדש וכן שיפוץ בית הבאר עצמו. כ-11 שנים לאחר שנבנתה הבאר, בשנת 1930, סיימה בריכת המים את תפקידה, ובמקומה הוקם מגדל מים ברחוב בנימין. המגדל עצמו לא שרד את תלאות הזמן, ונהרס לטובת פיתוח הרחוב שבו ניצב. עם השנים עבר בית הבאר גלגולים שונים, שינה את פניו, עד שבסוף שנות השבעים של המאה הקודמת פסקה לחלוטין שאיבת המים מן הבאר. הקמת מערכת מים מסועפת, והתחברות למערכת המים הארצית, סתמו את הגולל על הבאר הישנה. כיום רק מעטים מתושבי העיר עדיין זוכרים את טעמם המיוחד של מימיה. הם אף נשבעים כי היו אלו מים טעימים מכול. משנות השבעים שימש מבנה בית הבאר את מחלקות העירייה השונות, בעיקר לצורכי אחסון, ומאז שנות השמונים החלה לפעול במקום עמותת "נתיב החסד"- ארגון התנדבותי המשאיל ציוד רפואי ופועל לרווחת ילדים עם צרכים מיוחדים.

בית הבאר: דיוקן אדריכלי

בית הבאר הוא, כאמור, מבנה הבנוי מאבן כורכר, בן קומה אחת שקירותיו החיצוניים מטויחים. הוא כולל באר חפורה בעומק של 26.5 מטרים, אשר מדופנת באבני כורכר נסורות. בתיק התיעוד שהוכן עבור בית הבאר בשנת 2010 נכתב כי לחזיתו הדרומית של המבנה המקורי הוצמד מבנה טרומי, ולחזיתו המערבית הוצמדה חומה התוחמת חצר פנימית. חצר זו משותפת למבנה בית הבאר, לחדרי טהרה של חברה קדישא ולמבנה הטרומי המשרת את עמותת "נתיב החסד". החזית המזרחית של המבנה פונה לרחוב מנוחה ונחלה, החזית הצפונית פונה לרחוב אליעזר יעקובזון ואילו החזית הדרומית והחזית המערבית פונות אל החצר. המבנה הוא בעל גג דו-שיפועי, מחופה ברעפי מרסיי (דגם "לב"), בעל תקרה דקורטיבית עשויה מעץ. הפתחים במבנה רבים ביחס לגודלו וממוקמים בכל ארבעת החזיתות. במילים אחרות: מדובר במבנה פשוט ביסודו, טיפוסי לתקופתו - הן מבחינה סגנונית הן מבחינת חומרי הבנייה המקומיים בהם השתמשו. בשל גלגוליו הרבים של המקום - שראשיתם בעבודת השיפוץ המקיפה שבוצעה בו כתשע שנים לאחר הקמתו-לא הצליחו מתכנני פרויקט השימור והמתעדים לדלות ולו תצלום אחד מניח את הדעת של בית הבאר בשנותיו הראשונות. מסתבר כי למרות חשיבותו ההיסטורית לא תועד המבנה בתצלומים או בשרטוטים. תחילתו של התהליך הייתה אפוא גישוש באפלה ומעקב קפדני אחר רמזים שנמצאו בשטח.

לשמר - גם את הרעיון

כיצד ניתן לשמר מבנה מבלי שקיים בנמצא כל תיעוד ויזואלי מראשית ימיו? תיק התיעוד המקיף שהוכן על בית הבאר ביוזמת עיריית רחובות ומועצה לשימור אתרי מורשת בישראל נועד, בין השאר, לפזר ככל האפשר את סימני השאלה שחגו סביב דמותו הפיזית של בית הבאר. כידוע, מטרתו של תיק תיעוד היא לבצע תחקיר היסטורי על תולדות האתר, וכן לספק תמונת מצב בטרם תחילת העבודה. כך למשל הועלו השערות שונות באשר למיקומם של פתחי החלונות המקוריים של המבנה. אך עד כמה חשובה הנאמנות למקור במקרים מעין אלו? מדובר במבנה פונקציונלי, נטול כל ערכים אדריכליים יוצאי דופן. למעשה, ערכיו העיקריים של בית הבאר אינם אדריכליים או אסתטיים, כי אם היסטוריים וסימבוליים. לאלו מצטרף גם ערך טכנולוגי – בדמות אופן חפירת הבאר, שאיבת המים והולכתם ועוד. המעורבים בתהליך השימור הסכימו ביניהם על שאלת היסוד: למה יש להעניק משקל גדול יותר – למבנה הפיזי עצמו או לסמל שהוא טומן בחובו? כל העוסקים במלאכה הסכימו כי במקרה זה ידו של הסמל תהיה על העליונה. שהרי שימור אינו רק האקט הפיזי, האבן, הטיח, הבטון. אחד מיסודותיה האיתנים ביותר של אמנות השימור הוא הקשר ההדוק לסביבה, לקהילה שבה נטוע המבנה או האתר. יתרה מזאת - ברור שכמבנה ציבורי בעל תפקיד טכני ולא דווקא ייצוגי, השינויים הרבים שעבר היו חלק לגיטימי ובלתי נפרד מהשימוש בו. הן במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל הן בעיריית רחובות, הפועלת רבות למען המורשת המקומית, מודים כי בית הבאר אינו מתהדר באדריכלות מיוחדת או ברעיון פורץ דרך. אפילו שיטת השאיבה שבה נעשה שימוש לא הייתה ייחודית. אך בית הבאר מייצג היטב את החיים במושבה החקלאית רחובות בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. וכל זאת - במרכז של עיר שוקקת, נושא שדרש אף הוא התייחסות מיוחדת.

להפיח חיים בבית הבאר - שלב אחר שלב

לאחר שהוחלט כי מבנה בית הבאר מיועד לשימור, וכי הוא יהפוך למרכז מבקרים, נדרשה בראש ובראשונה התערבות מידיית בקרבי המבנה. זאת בשל הזנחה מתמשכת ונזילות מים שגרמו לריקבון בקונסטרוקציית הגג. שיתוף הפעולה בין מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל לבין העירייה היה הדוק, ונשמר בכל תקופת הפרויקט. וכך כבר בשנת 2008, פעולת השימור הראשונה שבוצעה הייתה, פירוק גג הרעפים הישן, שלד הגג ותקרת העץ המקורית. בשלב הבא נבנה שלד גג חדש בדוגמת השלד המקורי, והגג כוסה שוב ברעפי מרסיי. רובם היו אותם רעפים מקוריים מימיו הראשונים של בית הבאר שפורקו ונוקו בתשומת לב רבה. לאחר ביצוע פעולה דחופה זו הוחלט כי שחזור תקרת העץ יעשה בשלב מאוחר יותר.

שלבי עבודה נוספים - בסדר כרונולוגי

פירוק אלמנטים זרים מקירות המבנה. פירוק דלתות וחלונות מתקופות קודמות, וכן סימונם/מספורם לצורך שחזור. טיפול בקירות המבנה, החלפת אבנים רופפות והשלמת אבנים חסרות: יש לזכור כי מדובר בבנייה היסטורית נטולת בטון, ולכן הכרחי היה להשתמש בקשתות בחלונות ובדלתות כדי לספק תמיכה ראויה. כידוע, בפתח מקושת כל אבן תומכת ברעותה, ולכן במקרה זה אבנים במצב רעוע הוחלפו בחדשות. כך או אחרת, בשלב זה היה צורך להשלים חומרי מליטה רבים, מאחר שתלאות הזמן הביאו להתפוררות ניכרת של חומרי המילוי בין אבני הכורכר. כן הוסר מהקירות הטיח המאוחר, שאינו מקורי. בתהליך מרתק זה, הנדמה כחיפוש אחר ליבת המבנה המקורי, הצליחו המעורבים בפרויקט לזהות את מיקום החלונות המקוריים, ואף גילו שתי דלתות וחלון שמקומם היה משוער בלבד. אלו היו חבויים תחת שכבות רבות של צבע ואטומים בלבני סיליקט. כיום כל פתחי המבנה שוחזרו ומצויים במקומם המקורי ובנוסף קיים פתח אחד מאוחר שהוחלט להשאירו מסיבות בטיחותיות. טיפול בעוגני הפלדה המקוריים והגנה על כל פרטי האדריכלות המקוריים. פירוק רצפת הבטון, כולל זו שמעל חלל הבאר. גם במקרה זה, תוך כדי עבוד התברר כי הרצפה שנמצאה באתר הייתה עשויה מכמה שכבות מאוחרות שנחו על זו המקורית. שחזור פרטי נגרות על פי אלה המקוריים: דלתות, תריסים וחלונות (כולל סורגים). לשמחת העוסקים במלאכה התגלה באתר תריס אחד מקורי, ועל בסיסו שוחזרו שאר התריסים והותקנו בפתחי המבנה. כך גם באשר לסורגים - ואלמנטים אלו מתהדרים כעת במראה נושן. עם זאת, מהחלונות המקוריים לא נותר דבר, למעט כמה צירים נושנים. לכן הוחלט לשחזרם בהתאם לחלונות שאפיינו מבנים דומים מאותה תקופה. הסרת

טיח רופף ופגום מקירות המבנה וביצוע טיח דוגמת המקורי - פנים וחוץ. כאן הוכנס לתמונה טיח על בסיס סיד. זהו טיח אזורי, כזה שמאפשר לקירות "לנשום". כדאי לדעת כי כורכר היא אבן שמים ואוויר משמשים לה "מקור חיים", ובלעדיהם היא עלולה להתפורר. טיפול בחלל הבאר, כולל החלפה והשלמה של אבנים חסרות, רופפות או פגומות. זאת לצד פינוי הפסולת שהצטברה במשך השנים בחלל הבאר, ניקוי וטיפול יסודי בקירות הבאר. הבאר טופלה מבסיסה העמוק ועד פיה. בשל מורכבות העבודה בעומק כה רב היה צורך לבנות פיגום פנימי ספירלי שאליו ירדו העובדים, מצוידים ברתמות מיוחדות. המטרה הייתה ליצור חלל פתוח ואסתטי, באופן שההתבוננות בו ממרום שפת הבאר לא תופרע. רצפת המבנה – הוחלט על יציקת בטון מוחלק במפלס אחד לצורך הנגשת האתר לציבור הרחב. צביעת קירות בצבע על בסיס סיד ופרטי נגרות בגוונים בהתאם למקור. התקנת מערכות חשמל, מים, אוורור, מנועים לשאיבה, וכן התקנת קונסטרוקציית מתכת לצורך מדרג זכוכית, כולל אביזרי בטיחות ומעקות. עוד הוטמעה מערכת מולטימדיה לטובת השימוש באתר כמרכז מבקרים מתקדם. המנוע המקורי לא היה בנמצא, והתגלו רק חלקי משאבה מודרנית מתקופה מאוחרת יותר. המנוע שהוצב במקום הוא בעל איפיונים דומים למנוע דיזל המקורי. חשוב לציין כי מנועי הדיזל החלו לפעול בארץ בראשית תקופת המנדט, לפניהם פעלו בארץ מנועי קיטור. בבית הבאר לא נמצאו שרידים למנוע קיטור ולכן שוחזר מנוע דיזל ששרידים מבסיסו נמצאו מתחת לריצוף שפורק. מערכת השאיבה שוחזרה ותופעל באמצעות מנוע חשמלי כדי להדגים את פעולת השאיבה מהבאר. יש לציין כי חלק ממרכיבי המערכת הוצאו מתוך הבאר כדי לאפשר צפייה בהם. עבודות הפיתוח סביב המבנה נועדו ליצור חיבור פיזי לרחוב. המבנה כולו, כולל הכניסה אליו, מוגש לנכים בכיסאות גלגלים.

אתגרים על הדרך

פרויקטים מעין אלו טומנים בחובם הפתעות המתרחשות תוך כדי עבודה, זאת למרות הסקר ההנדסי והתיעוד המדוקדק שהקדימו את ביצוע העבודות בפועל. עבור העוסקים בתחום הפתעות מעין אלו הן אתגרים מרגשים. כבר בשלב התיעוד התברר שפי הבאר מכוסה בבטון, ובשל כך מצבה הפנימי לא היה ידוע. הועלה חשש כי הבאר כולה סתומה, כשם שהייתה הבאר בפרדס מינקוב הסמוך. הדבר היה עשוי להשפיע על תקצוב הפרויקט, בשל הצורך לעשות שימוש בכלים מכניים כבדים - אך חשש זה התבדה במהרה. אתגר נוסף היה הכנסתם של מערכת השאיבה והמנוע אל בית הבאר. התברר כי גם אם מפרקים אותה לחלקיה הקטנים ביותר בלתי אפשרי להכניסה דרך דלתות המבנה. לכן פורק חלק מן הגג, ומנוף שהובא למקום החדיר את המערכת פנימה, מלמעלה. נוסף לכל אלו, ולאור השינויים שנעשו במרוצת הדורות סביב בית הבאר, התברר כי כל אחת מחמש דלתות המבנה מצויה בגובה שונה מפני השטח הנושקים לה בהיקף המבנה. נושא זה דרש מהאדריכלית לתת מענה והתייחסות כבר בשלב תכנון המבנה וחיבורו לסביבה.

האיזון הנכון בין שימור לשימוש

כשריד חשוב מימים עברו, בית הבאר מייצג את רחובות של פעם: המושבה הקטנה, הקהילתית, זו שבה ניטע הפרדס הראשון. בית הבאר - שנולד, קמל ונולד מחדש בימים אלו - מספק רמזים למרקם החיים בימיה הראשונים של רחובות. כל עבודת שימור, קטנה כגדולה, טומנת בחובה את המתח בין השימור לשימוש. את המתח הזה יש לאזן באופן מיטבי, באופן שהעבר יזכה בנראות ובכבוד שהוא ראוי להם, ואילו משתמשי ההווה והעתיד יזכו להכיל אותו בטבעיות ואף לחוות אותו בהנאה. אחת הדוגמאות המעניינות היא מערכת שאיבת המים. אמנם הוחלט כי בגודלה ובאופן הפעולה שלה היא תהיה נאמנה למקור. עם זאת, במטרה להמחיש באופן הברור והחוויתי ביותר את פעולת השאיבה, הוחלט להגביה מעט את גלגלי התנופה ואת המנוע. וכך, המערכת שהייתה בימיה הראשונים מוסתרת מעט, מצויה כיום בגובה רב יותר, גלויה לעין כול. בהקשר זה מעניין לציין כי מנוע המשאבה הוא מנוע חשמלי, שלא כמו מנוע הדיזל הרועש והמזהם שפעל כאן בעת שהבאר הייתה פעילה. עם זאת, המומחים הטכניים של מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל שיפצו מנוע דומה למנוע האותנטי, כדי שיראה במיטבו. דוגמה נוספת, באותו מרחב, מגיעה בדמות ההחלטה ליצור מדרג זכוכית רחב ידיים מעל למחצית קוטר הבאר. כך המבקרים במקום יוכלו לעמוד, או למעשה "לרחף" מעל פי הבאר, ולהביט מטה, לעומק המרשים של כמעט תשע (!) קומות. במטרה להוסיף נדבך נוסף לחוויה המשמעותית אף הותקנה בבאר תאורה דרמטית הממחישה את עומקה ביתר שאת. בחזיתו הדרומית של בית הבאר נטוע "חלון אמת". זהו פתח לא גדול שנפער בטיח המחודש, ותפקידו הסמלי הוא לספק לעוברים ושבים הצצה אל העבר. חלון אמת נוסף, זהה בגודלו, מצוי גם בפנים המבנה,

לטובת המבקרים שיפקדו בעתיד את מרכז המבקרים. להפתעתם של העוסקים במלאכת השימור בבית הבאר, שהחליטו על יצירת אותם חלונות אמת, רבים מן העוברים ושבים ברחוב הסמוך נעצרו ליד הפתח החיצוני, חקרו אותו ארוכות וחלקם אף הציעו להוסיף חלונות אמת בשאר החזיתות, כדי להתענג על קרביו של המבנה - הנוטים בדרך כלל להישאר סמויים מן העין. וכך, מההחלטה על מיקום דלת הכניסה הראשית למקום ועד ליצירת מדרג זכוכית המייצר נקודות מבט דרמטיות – בבסיס התכנון כולו, בכל שלב, עמדה ההבנה כי מדובר במבנה שעתידי להכיל קהל וליצור עבורו חוויה היסטורית, חינוכית ונוסטלגית.

מבט אל העתיד

מבחינה אדריכלית, בית הבאר הוא כאמור מבנה של אבני כורכר וגג רעפי מרסיי, פשוט ופונקציונלי, אופייני לתקופתו. אך בפשטות הבנייה משתקפים קשיי הזמן והמשאבים הדלים, הכספיים והמקצועיים כאחד, שעמדו לרשות המתיישבים במושבה רחובות בעת שהקימו מבנה ציבורי זה. בית הבאר, על אבניו ורעפיו המקוריים, הוא מהמבנים האחרונים מסוג זה ששרדו בעיר רחובות מימיה הראשונים כמושבה. בשונה מממצאים ארכאולוגיים רבים או מתלים קדומים, שלאחר שנערכות בהם חפירות הם מכוסים שוב, בבית הבאר הרעיון הוא להראות, להציג, ללמד, ליצור חוויה באתר דינמי ושוקק. הן בעיריית רחובות הן במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל הבינו היטב כי חלק מהשימור בפרויקט זה - כמו בפרויקטים נוספים - נוגע בהתחדשות עירונית, שמעורבות הקהילה בה היא הכרחית. הבאר הזו, שזוכה כעת לחיים חדשים, לא רק מחברת בין עבר להווה, אלא מספרת את סיפור הבארות כולו, על כל מה ששתמע מכך - אמצעי המחשה מתקדמים שיפעלו לצד הרמזים הפיזיים שנתרו מן העבר. חוברת זאת מבוססת על ראיונות עם המעורבים השונים בפרויקט ועל תיק התייעוד.

בפרויקט לקחו חלק הגורמים הבאים:

גורמים שותפים: עיריית רחובות, משרד התרבות והספורט, ציוני דרך – אגף מורשת, משרד ירושלים ומורשת, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

תיאום ביצוע: אדר' דלית הראל, מהנדסת העיר רחובות, חנניה קורש, סמנכ"ל נכסים וביטוח, אתי קויפמן – מתאמת פרויקטים

ניהול תכנון: אהרון לויתן, מהנדס שימור, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

אדריכלית: אדר' ליבנה שואף-רון, שואף-רון אדריכלים

מהנדס: מאיר רון, שפר רון מהנדסים

שחזור מערכת שאיבה: רן חדותי – רכז שימור טכנולוגיות היסטוריות, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

קבלן מבצע: חברת למדא מכלולי בנייה בע"מ

ניהול ופיקוח: ארנון חפץ – מנהל תחום שימור פיזי ארצי, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

הכנת תיק תיעוד: אדר' רות ליברטי-שלו

תקציר:

בית הבאר ברחובות, שנולד לפני כמאה שנים, קמל ונולד מחדש, ומספק רמזים מרתקים למרקם החיים בימיה הראשונים של המושבה.

בית הבאר, השוכן ברחוב מנוחה ונחלה, זכה לשיקום ושימור קפדניים, לצורך השמשתו למרכז מבקרים חינוכי-תיירותי. האתר נועד להדגים באופן חווייתי כיצד שאבו החלוצים מים, השקו את פרדסיהם והרוו את צימאונם. הוא משקף תמונה דינמית של החיים במושבה החקלאית רחובות בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20.

מלאכת השימור אינה רק הביצוע הפיזי, האבן, הטיח והבטון. אחד מיסודותיה האיתנים ביותר של אמנות השימור הוא הקשר ההדוק לסביבה, לקהילה שבה נטוע המבנה או האתר. חוברת זו תחשוף בפניכם את תהליכי עבודת השימור של בית הבאר, לצד הדילמות, האתגרים והסוגיות שהתעוררו וניצבו בפני העוסקים במלאכה – אנשי המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, עיריית רחובות והאדריכלית ליבנה שואף-רון. עבודת השימור הקפדנית נעשתה בלי שנותר כל תיעוד ויזואלי מימיו הראשונים של המבנה – לא תמונה, לא שרטוט ולא תצלום אחד לרפואה. סיפור שימורו של המקום מרתק לא פחות מעברו רב-התהפוכות.